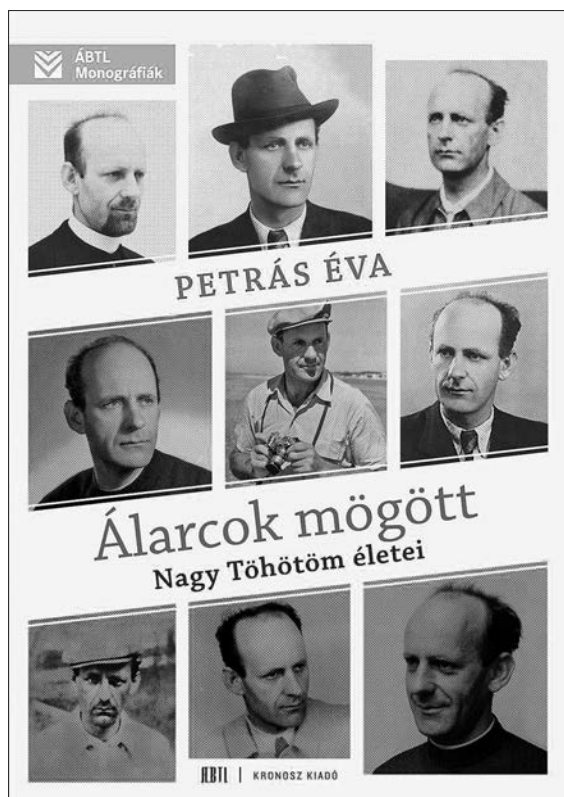

/// Paréj-Farkas Katalin

=== Maszkot viselve – mindig szerepben

Petrás Éva: *Álarcok mögött.
Nagy Töhötöm életei.*

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára –
Kronosz. Budapest–Pécs, 2019. 312 oldal

„Egy embert – cselekvése teljes oktárával és annak titkos rugóival – sohasem ismerhetünk meg. Elképzelhető, hogy tökéletesen alakoskodik, leveleiben és kijelentéseiben is [...] mindegyikük kosztümöt, maszkot visel. Átlátunk a maszkon, túlságosan jól ismerjük az ellentmondást a felszín és az igazság között, a maszk és az arc között” – idézi a szerző, Petrás Éva a zenetörténész Alfred Einstein gondolatait *A zenei nagyság* című művéből.¹ Az előszóban olvasható megkapó gondolat ugyanolyan emlékezetes és maradandó, mint a kötet első fejezetében idézett álm, melyet Nagy Töhötöm édesanyja látott fiával kapcsolatban. Az einsteini gondolathoz úgy igazodhatunk a történelmi munka olvasása folytán, mint ahogy tudat alatt talán maga

1 = Einstein, 1990: 90–91.

Nagy Töhötöm is igazította magát szülője álmához, hogy így bizonyítsa, valóban nagy dolgokra hivatott. Édesanyja álma szerint csak ő, Nagy Töhötöm volt képes megforgatni az udvaron álló óriási kerekeskutat, mint egykor a honfoglaló vezérek egyike. Ám a kerék egyszer csak nagyot rándult, és magával ragadta a mélybe. Bár az álom szerint meghalt, saját visszaemlékezése szerint szülei, rokonai ezután sokat vártak tőle, megkülönböztetett figyelemmel fordultak felé.

Elmondhatjuk, hogy a kötet effajta nyitása igen különleges. Egyrészt a szerzővel együtt haladunk, és próbáljuk megérteni az álarcok mögött élő személyiséget, mindent az objektív, kifinomult történelmi eszköztár segítségével. Másrészt kíváncsian futunk előre a sorokkal, vajon az anyai álom beteljesül-e. A sorok között szinte hallható az álarcok mögött élő Nagy Töhötöm és az olvasót befolyásolni egyáltalán nem szándékozó, a tiszta történelmi eszközökkel dolgozó szerző, aki a tényanyag felvonultatásával az árnyalt gondolkodásra kívánja készíteni az olvasót.

Ha Nagy Töhötöm életútja megosztó, akkor a történelmi munka feltétlenül példaértékű. Sőt a tisztánlátást elősegítő tények valóban távol tartják tőlünk azt, hogy felületesen, elnagyoltan gondolkodjunk a jezsuita páterről, aki bár formálisan elhagyta rendjét, szíve mélyén valójában sosem. Körültekintő kutatáson alapuló munka által ismerhetjük meg Nagy életútját. Emellett új megvilágításba kerül a 20. századi magyar egyháztörténet egy-egy fordulópontja is. Az érdekfeszítő leírásnak köszönhetően egyre nagyobb figyelemmel követhetjük a két világháború közötti magyar egyházpolitika érdekes epizódját, a KALOT történetét. A jezsuita páterek küzdelmeit az agrárszegénység műveléséért és szociális felemeléséért. Egyházon belüli csekély támogatottságukat és politikai kapcsolataikat, melyeket a világháború elmosott.

A munka Mindszenty bíborosról is értékes adalékokkal szolgál. Segít újragondolni a bíboros személyét és tevékenységét. Megtudhatjuk, hogy a köztudottan hajlíthatatlan, konzervatív főpap eltökélt kommunistaellenességének akár egy jezsuita karrierje is áldozatául eshetett. Keményvonalasságával nem röstellte elvágni Nagy előmenetelét, sőt hazájától távolra száműzte. Még csak nem is a kellemesnek tűnő, fejlett nyugati világba, hanem az elmaradott, szociális problémáktól hemzsegő Dél-Amerikába. Ámbár ez kitűnő terep lehetett volna a KALOT-modell megvalósítására, az egyházi hierarchiát tolerálni nem mindig tudó Nagy számára inkább a mélyrepülés kezdete lett a kiegészítés és a kiábrándulás felé vezető úton.

A szépen felsorakoztatott tények mellett a szerző érzékelteti a háború előtti magyar katolikus egyház légkörét, és gondolkodásra ösztönöz az agrárszegénység iránt szociálisan érzékeny páterekről, akik a korszak értelmiségének egy részével együtt érzékelték a változások szükségességét, az eltorzult nagybirtokrendszer anakronisztikusságát és tarthatatlanságát. A kötet ezen részén Nagy Töhötöm, a lelkes, tette kész jezsuita fiatalos, lendületes személyisége igazán megnyerő lehet az olvasó számára. Önkéntelenül is felvetődik a kérdés, ha nem tör ki a háború, a KALOT ügye hova fejlődik tovább. S lehet, hogy ha éppen nem a „modus vivendi” kérdése, akkor a katolikus egyház birtokainak felosztása okán kerül összetűzésbe Mindszentyvel.

Petrás Éva alapos történelmi munkája valóban elismerésre méltó. A kötet törzsanyagát az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található, Nagy Töhötöm-től fennmaradt irathagyaték és az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában található dokumentumok képezik. Mindezekon kívül tíz további levéltár – köztünk külföldiek – anyagát vonultatja fel. Nem nehezítik az olvasást és az értelmezést a hosszas idézetek, forrásrészletek. Olykor ugyan előfordul, hogy többszöri állambiztonsági jelentést olvasunk, vagy éppen egy VI. Pál pápa nevében írt teljes enciklikatervezetet. Ezek idézése azonban indokolt, jól árnyalja az olvasóban a Nagyról kialakított képet. A szöveg olvasásakor mindvégig érzékelhető, hogy a tények felvonultatásában a szerző a legnagyobb alaposságra törekedett. Néha azonban az értelmezés során kissé magára hagyja az olvasót, feltételezve annak a korszakkal és a témával kapcsolatos felkészültségét. A történelmek értelmezéséhez olykor szükség lenne szerzői segítségre, hiszen még a pusztán tények egységbe rendezése sem egyszerű nemcsak a laikus olvasóknak, de néha még a szakembereknek sem. Ugyanakkor a könyv kiemelendő értékének tartom, hogy nincs a főhősről prekoncepciója, amit a tények, levéltári források csoportjával előre meghatározott módon alá akarna támasztani. Egyszerűen bemutat, de a főhős indítékait kevésbé, csupán a tényeket magyarázza.

Nagy Töhötöm egy igazi csapatjátékos volt. Csak valakihez, de leginkább valakikhez képest tudta meghatározni magát. Számára a csoport, a közösség volt alapvető. Idővel saját családjával, feleségével és lányával való kapcsolata is kevésbé fontossá vált. Bár kevés adalékot kapunk erre vonatkozólag, egy-egy mondatból vagy lábjegyzetből érzékelhető, hogy a kis családban nem tud igazán kiteljesedni, csak a „többiek” között, legyenek ezek a jezsuiták, a KALOT, a szabadkőművesek, a követség, az állambiztonságiak, a szocialista állam. Nagy Töhötöm habitusa más szempontból is figyelemre méltó. Valódi kalandor, fantasztá, álmodozó, nyughatatlan: hiába próbálta a kortársak némelyike a maga módján karakterizálni, ő egy kifürkészhetetlen és kategorizálhatatlan személyiség. Ahogy olvassuk történetét, önkéntelenül is meg akarjuk magyarázni szellemiségének magával ragadó és kellemetlen oldalait is. A szerző tudatában van annak, hogy aki ezzel az emberrel ismerkedik akár közelről, akár távolról, kortársként vagy évtizedek múlva, igazából ezt a feladatot szeretné elvégezni, hogy mederbe terelve az életutat, megérthesse a miérteket.

Petrás Éva tudása és ezzel együtt történelmi önfegyelme azonban tudatosan nem akar ennek az elvárásnak megfelelni. *„E kötetben nem arra teszünk kísérletet, hogy ezeket a kérdéseket megválaszoljuk, hanem arra, hogy elkalauzoljuk az olvasót azon az úton, amelyen maga válaszolhatja meg azokat.”* (9.) Aki e kötetet elolvassa, azt a sorok között rejülő kérdések sokasága bizonyosan számos gondolatra fogja sarkallni, de úgy gondolom, konkrét válaszokat a többség nem fog tudni adni. Nem fog tudni, mert van, amit és akit nem igazán lehet mederbe terelni. A hömpölygő folyam – ahogy Nagy Töhötöm önmagára tekint – néha már parttalan, vagy olyan, mint egy feneketlen kút, amelybe beleesett a kötet elején felidézett anyai álomban. A választ azonban önkéntelenül is keressük. Minden bizonnyal a szerző is kereste.

Nagy Töhötöm alakjával kapcsolatos talán legtalálóbbs megfogalmazást tartótisztje, Bárdos Gusztáv adja. Összetett személyiségét kitűnően jellemzi a rendőr százados, és ez a leírás nem véletlen kerül szóról szóra a kötetbe. A pszichológus végzettségű százados ily módon nemcsak feletteseinek alkot képet róla pontosan, hanem a kötet olvasóinak is. A történet pikkantériája, hogy jellemzéseivel az állambiztonsági tiszt adja a mentőövet számunkra, hogy a Nagy Töhötömnek nevezett folyam magával ne sodorjon minket, és kapaszkodókat kapjunk a partra éréshez.

E munkának Nagy Töhötöm izgalmas személyiségének sokrétű bemutatásán túl fontos értékét adják az egyháztörténeti adalékok. Új megvilágításba kerül a Vatikán által képviselt Ostpolitik és a „modus vivendi” értelmezésének kérdése. Ez utóbbi megvilágítása korrekt, tárgyilagos és tiszta. A rendszerváltozás óta eltelt évtizedek szakirodalmi értelmezésében pedig egészen új. Mind a megalkuvás nélküli kommunistaellenes egyházpolitika, mind a békés egymás mellett élés álláspontja értelmezhetővé és az objektív interpretáció révén érthetővé válik az olvasó számára. A szerző semmiképp sem a jelenből visszavetítve akar láttatni, hanem az adott korszakba helyezve érzékeltetni. Ahogy a korabeli szereplők jövőképevel kapcsolatban egy interjúban fogalmazott: „*a meccs még nem tűnt lefutottnak*”.²

A borító és a cím már az első találkozáskor felkeltik érdeklődésünket, és a könyvet olvasva mélyebb értelmet nyernek. A fényképek, bár ugyanazt az embert, a főhőst, Nagy Töhötömöt ábrázolják, mintha nem is arcokat, hanem álarcokat örökítenének meg, amelyek más-más személyiségeket rejtenek. Az álarcok eltakarnak és megtévesztenek. Nagy Töhötöm maga készítette el ezt az arcképcsarnokot fotóiból, és „az álarcok mögött” kifejezést is ő használta a tablóján. A német megszállás alatt Nagy Sándor gyári munkás és sofőr; a szovjetekkel tárgyalva (ugyanezen a néven) már szegedi főiskolai tanár; a háború végén Emilio Faber, a koncentrációs táborból hazafelé tartó firenzei zsidó, majd az Office of Strategic Services AE-752-es kód alatt működő informátora, a római követjárása révén Ormai Pál romániai jezsuita, későbbi civil életében Nagy Varga Sándor, ügynökként „Franz Kirchenbauer”; titkos megbízottként pedig „Kőműves Sándor”. E kaméleon természetűnek tűnő ember többször is komoly identitásválságba került, új utakat keresett magának, melyek ismét kihívást jelenthettek. A biztonságot Nagy számára nem a nyugodt és kiszámítható papi vagy civil élet jelentette, hanem a folytonos mozgás, kihívás, kaland, amely által sikereit és így előmenetelét, nem utolsósorban az elismerés elnyerését remélte.

Nagy a végletek embere lehetett. Meggyőződése volt, hogy teljesen ellentétes közösségeket és eszméket tud összebékíteni egymással, legyenek ezek – írásainak címét követve – jezsuiták és szabadkőművesek vagy az egyház és a kommunizmus. A progresszív és szociálisan érzékeny Nagy mintha évszázadok problémáit, gondjait és ellentéteit akarta volna megoldani és feloldani, és teljes egészében meg volt győződve arról, hogy ez neki sikerül. A szocialista állam „alkalmazásában” is hitt a rendszer fejlődésében, javíthatóságában – bár ekkor már némi csalódottság is érzékelhető

2 = = Ablonczy, 2020.

vallomásaiban. S ha csalódott, akkor keresett egy másik közeget, közösséget, államot, rendszert, amelyet ugyanolyan hittel szolgált, mint az előzőt. Vajon ha Nagy Töhötöm még néhány évig az élők sorában marad, és megéri a szocialista rendszer bukását, az új felállásban melyik tábort erősítette volna? Természetesen erre a kérdésre nem tudunk választ adni, annyi azonban bizonyos, hogy teljes odaadással, hittel és lelkesedéssel szolgált volna választottjai ügyét.

==== **Hivatkozott irodalom** ====

Einstein, 1990
Alfred Einstein: *A zenei nagyság*. Európa, Budapest.

==== **Internetes hivatkozások** ====

Ablonczy, 2020
Ablonczy Bálint: Mindszenty ajánlójából kommunista besúgó: egy magyar szerzetes döbbenetes életútja. Interjú Petrás Évával. <https://www.valaszonline.hu/2020/02/25/nagy-tohotom-petras-eva-interju/> (utolsó letöltés: 2021. május 31.).

Kulcsszavak

=====

recenzió, katolikus egyház, emigráció

Búcsú a Krímtől, 1963

Fortepan /Lencse Zoltán

= “Wearing a Mask – Always Playing a Role” =

/// A BOOKREVIEW ON

**Petrás Éva: *Álarcok mögött. Nagy Töhötöm életei.*
[Behind Masks. The Lives of Töhötöm Nagy]**

Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára –
Kronosz. Budapest–Pécs, 2019. 312 p.

Eva Petrás’s book on the life of Töhötöm Nagy introduces one of the most interesting figures in 20th century Hungarian church history. Starting as a Jesuit priest and an important leader of the organization KALOT that brought together Catholic agrarian youth in his young years, his personality changes into a chameleon before our eyes, thanks to the meticulous and objective work of the historian. His roles in the various political systems are quite diverse: from the factory worker to the college teacher who negotiates with the Soviets, the secret agent, the Vatican ambassador or the freemason. Following the path of life of Töhötöm Nagy, who always adapted to the situations but was in fact hidden behind masks, interesting questions of church history come into new light, such as the cooperation and education of the Catholic young people living in rural Hungary, the personality of Mindszenty and his activity as head of the Hungarian Catholic Church, or the question of post-war *modus vivendi*. The prudent and valuable work of the author relies on several sources, using material from more than ten archives that hold the primary source material, the heritage of Töhötöm Nagy. Even if the life path of Töhötöm Nagy, who came from the Jesuit order and then became a freemason, served the socialist state authority and was a man with a family, is divisive, the exemplary and preconcept-free historical work provides a coherent and complete picture of the life of the protagonist. The presentation of the facts prevents us from thinking hastily and harshly about the ever-changing and adventurous nature of the Jesuit priest, and helps us get to know a truly special person in the light of historical facts.

